

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.922.8:316.772.4

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ БАР'ЄРІВ У СПІЛКУВАННІ ПІДЛІТКІВ

Белякова С.М., Величко В.М.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті висвітлена проблема виникнення психологічних бар'єрів у спілкуванні підлітків. Було здійснено теоретичний аналіз вивчення даної проблеми за темою. Визначено причини виникнення психологічних бар'єрів у спілкуванні підлітків. Проведено емпіричне дослідження на виявлення виникнення комунікативних бар'єрів та перешкод у спілкуванні підлітків. Визначено результати дослідження.

Ключові слова: підлітковий вік, бар'єри спілкування, психологічний бар'єр, емоційний бар'єр, комунікативний бар'єр, емансипація, агресія, криза, спілкування.

Постановка проблеми. Проблема спілкування у підлітковому віці на даний час дуже поширена та актуальна. Нею займаються не тільки вітчизняні дослідники але й зарубіжні та присвячено багато робіт. Підлітковий вік це є найбурхливіша та найважча криза яку переживає дитина, змінюється її зовнішній вигляд, її погляди на життя та перш за все це реакція емансипації, що означає звільнення від якихось обмежень з боку батьків, від їх контролю та заборон. Підлітки все частіше прагнуть відокремитися від дорослих та жити самостійним життям. Міжособистісне спілкування в підлітковому віці є головною провідною діяльністю цього віку. Проте на заваді стають труднощі та бар'єри для встановлення нових контактів між підлітками. Психологи та науковці виділяють велику кількість комунікативних бар'єрів. Однолітки можуть одне одного не розуміти, ігнорувати та навіть застосовувати силу один проти одного [2]. Саме бар'єри спілкування поглиблюють підліткову кризу, заважаючи її подоланню, створюють проблеми у стосунках не тільки між батьками та підлітком, а й однолітками. Бар'єри поняття багатогранне і кожен може розуміти їх по-різному. Вони бувають як вербальними так і невербальними, викликані недостатнім вихованням та недостатньою увагою з боку батьків до дитини, що призводить до неготовності спілкування підлітка. Труднощі у спілкуванні виникають у багатьох випадках тому що підліткам важливо бути в центрі уваги та справити враження на оточуючих, бо на цьому враженні будуються перші взаємини між однолітками [5]. І якщо спілкування відбувається на високому рівні, все одно в подальшому будуть виникати проблеми. Тому підлітки часто уникають цей процес в житті через недостатні навички спілкуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спілкування є найважливішою частиною життя людини, завдяки спілкуванню пізнається світ та встановлюються нові зв'язки з іншими людьми. Проблема виникнення бар'єрів зацікавила багато вітчизняних (зокрема це В. П. Бехтерев, Л. С. Виготський, Г. С. Сковорода) та зарубіжних науковців (Д. Карнегі, Л. Фейєрбах) та інші [6].

Навіть в Епоху Відродження спілкування віднайшло нове, розуміння, що досліджувалося у працях таких науковців як Боккаччо, Петрарки, Шекспіра та Леонардо да Вінчі. В їхній творчості відображаються реальні взаємовідносини людей, і спілкування наповнюється новим змістом. Природа спілкування, та його індивідуальні особливості, механізми протікання і зміни стали предметом вивчення філософів і соціологів (І. С. Кон, Б. Д. Паригін), психолінгвістів (О. О. Леонтьєв, В. Ф. Петренко), представників соціальної психології (Г. М. Андреева, Б. Ф. Ломов, Б. Д. Поршнев), педагогічної і вікової психології (О. О. Бодальов, Я. Л. Коломінський, М. І. Лісіна, В. С. Мухіна) [7]. Як специфічна форма взаємодії індивіда з іншими людьми, спілкування розглядається в працях К. О. Абульханової-Славської, О. В. Запорожця, Б. Ф. Ломова) [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на чималу кількість робіт висвітлених даній проблемі, залишається невирішеним питання оптимізації спілкування в підлітковому віці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування психологічних особливостей виникнення бар'єрів у спілкуванні підлітків.

Виклад основного матеріалу. Провідною діяльністю підліткового віку є міжособистісне спілкування як з однолітками так і з батьками. Дитина знаходиться на роздоріжжі кризового періоду, який протікає досить бурхливо та незвично для деяких підлітків. Батьки все частіше намагаються контролювати своїх дітей та увірватися в їхній особистісний простір. Самі ж підлітки прагнуть до відокремлення від дорослих, та їхніх заборон, мати свої права та можливості. Тягнуться до однолітків та протилежної статі. Підліток починає критично оцінює слова, вчинки та поведінку інших дітей. У компаніях підлітків існують неписані правила відповідальності, щирості і вірності. Така емоційність в оцінках – одна з основних потреб підлітків, що не можуть задовольнити дорослі [1].

І батьки, і вчителі здебільшого не вміють побачити і врахувати у практиці виховання того

швидко, інтенсивного процесу дорослішання підлітка, усіяко намагаються зберегти «дитячі» форми контролю, спілкування з дітьми. Саме цей момент підлітки, починаючи з 6-го класу, називають головним чинником своїх невдач у спілкуванні з батьками: «Мені прикро, якщо батьки опікуються мною, стежать за моїм апетитом і одягом» (5-6 клас), «Я засмучуюсь, якщо батьки не розуміють мене, мої переживання і турботи, вони все приховують від мене, а в мої секрети втручаються» (8-9 клас). Особливо гостро це виявляється у старших підліткових класах, учні яких мають велику потребу у спілкуванні з дорослими «на рівних», рідко маючи можливість її задовольнити. Наслідком цього, як правило, стає протиставлення себе, свого «Я» дорослим, потреба в автономії [9].

Бар'єри спілкування можуть бути зв'язані з характеристиками людей, їх прагненнями, поглядами, мовними особливостями, з манерами спілкування. І причини багатьох конфліктів, взаємних розбіжностей і невдоволення людей як в особистій, так і в професійній сферах не в останню чергу криються саме в нерозумінні прийомів ефективного спілкування, у невмінні ними користатися [7].

У цілому основними умовами будь-якого практичного спілкування є вміння і навички людини у використанні так званих розуміючих і директивних прийомів реагування при взаємодії з іншими людьми. Ефективне спілкування повинне містити в собі розуміючі і директивні прийоми реагування і по можливості виключати агресивні і принизливо-поступливі реакції при взаємодії з іншими людьми. Але усі ці види спілкування, хочуть цього співрозмовники чи ні, можуть і, не рідко, включають в себе найрізноманітніші бар'єри спілкування [4].

Потреба підлітків у тому, щоб дорослі, особливо батьки, визнали їх рівноправними партнерами у спілкуванні, породжує конфлікти. Цікаво, що винним у конфлікті завжди визначається підліток – так вважають, до речі, і самі підлітки. Подібну самозвинувачувальну позицію підлітків деякі автори називають «психологічним примиренням», пов'язуючи її з прийняттям формальних відносин «слухняності», що нав'язуються їм, ламання позиції «психологічного примирення» найчастіше призводить до «психологічного бунту». Коли виникає цей «психологічний бунт», дорослі починають бити на сполох, ідуть до психолога, шукають вихід, а «психологічне примирення», всіх влаштовує. Водночас подібне ставлення до конфліктів, за яких дорослі стійко посідають зовнішню обвинувачувальну позицію, а підлітки – самообвинувачувальну, є неконструктивним.

Важливе значення для підлітка має спільна діяльність із дорослими, організована на основі єдності інтересів, захоплень. Значення такої співпраці може бути різноманітним. Підліток може допомагати батькам по господарству, навіть давати поради у певних справах, а дорослі мають дослухатися до його думки. Старший може залучити його до справ, якими він зайнятий. Така спільна діяльність породжує спільність переживань, почуттів, полегшує контакт із підлітком, зумовлює емоційну та духовну близькість. У ній дитина пізнає складний внутрішній світ дорослих, глибину думок і переживань, вчиться

турботливо ставитися до людей. У підлітковому віці дитина більше часу проводить з друзями, наслідують їх [8].

Дружба підлітків ґрунтується на спільних інтересах та вподобаннях. Вони однаково проводять час, читають однакові книги, слухають однакову музику, надають перевагу подібному одягу та манері поведінки. Своїх друзів підлітки вважають найрозумнішими, найвеселішими, а наслідуючи їх, виховують у собі потрібні якості. Важливе значення для підлітка має оцінка друзями його особистісних якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. У товаришів він знаходить співчуття, адекватне сприйняття своїх радощів і негараздів, які дорослим часто здаються незначущими [4].

В процесі спілкування один з одним у підлітків виникають комунікативні бар'єри, серед яких виділяють велику кількість:

- мотиваційні бар'єри;
- емоційні бар'єри;
- психологічні бар'єри;
- моральні бар'єри;
- бар'єри обумовлені типом темпераменту;
- емпатійні бар'єри;
- бар'єри обумовлені віковими властивостями та гендерними.

Причини виникнення бар'єрів бувають різні, насамперед це:

- непорозуміння, яке виникає між людьми;
- невідповідність настрою, негативних емоцій, які не сприймаються співрозмовниками;
- неспівпадання інтересів в процесі комунікації між співрозмовниками;
- несприйняття зовнішнього виду співрозмовником;
- обмеження вільного фізичного простору між собою та дорослими, тобто неправильно сформований простір призводить до ізоляції.

Ще однією причиною для виникнення бар'єрів у спілкуванні може бути застосування агресивної поведінки до свого співрозмовника. Серед підлітків посилюється негативізм, демонстративна, стосовно дорослих, поведінка, частішають випадки проявів жорстокості і агресивності. Виникають також психологічні бар'єри.

Уникнення – це такий тип бар'єру під час спілкування, коли спостерігається уникнення джерел впливу, відхилення від контакту з партнером, при якому взагалі ніяке спілкування стає неможливим. Визначивши партнера як небезпечного в якомусь відношенні, «чужого», людина просто уникає спілкування з ним, чи якщо зовсім ухилитися неможливо, додає всі зусилля, щоб не сприйняти його повідомлення. З боку цей «захист» дуже добре помітний – людина не уважна, не слухає, не дивиться на співрозмовника, постійно знаходить привід відвернутися, використовує будь-який привід для припинення розмови. Уникнення як вид захисту від впливу виявляється не тільки в уникненні людей, але й у відхиленні від визначених ситуацій, таких, у яких може виникнути небезпека «шкідливого» впливу. Таким чином, найпростіший спосіб захисту від впливу – уникнути зіткнення з джерелом цього впливу [2].

Авторитет. Дія даного типу бар'єру спілкування полягає в тому, що, розділивши всіх людей на авторитетних і неавторитетних, людина

довіряє тільки першим і відмовляє в цьому другим. Таким чином, довіра і недовіра «залежать» не від особливостей переданої інформації, а від того, хто її подає. У зв'язку з такою дією авторитету дуже важливо знати, відкіля цей бар'єр береться, від чого залежить присвоєння конкретній людині авторитету [2].

Зовнішні бар'єри. На основі проведеного аналізу типів існуючих бар'єрів у спілкуванні можна зробити наступні висновки. Захист від впливу іншої людини в спілкуванні може приймати вид уникнення, заперечення авторитетності чи джерела нерозуміння. В усіх випадках результатом спрацювання того чи іншого бар'єрного механізму буде неприйняття впливу – воно не буде сприйняте і не зробить ніякого впливу. Підставами для захисту є різні ознаки. Не слід представляти собі ці бар'єри в комунікації як результат свідомого, довільного і спрямованого захисту від впливу. У реальному спілкуванні бар'єри присутні у виді незалежних механізмів, що дані людині для захисту, але їхня дійсна природа людині не відома.

Внутрішні бар'єри – якісь внутрішні перешкоди проти інформації, що загрожує сильній перебудові всіх уявлень людини, її поведінки. Зрозуміло, що інформація, яка загрожує перебудовою уявлення про світ, зустрічає опір. Її можна або «викинути», або надати їй інше значення. Це можна зробити різними способами [2].

Практично для всіх людей важливо вміти спілкуватися таким чином, щоб їх правильно розуміли, щоб їх слухали і чули. Тому, важливо знати способи подолання бар'єрів. Керувати ефективністю можуть обидва партнера, що говорить і слухає, і кожний з них може зіграти свою роль як у підвищенні, так, і в зниженні ефективності спілкування.

Подолання уникнення містить у собі керування увагою партнера, аудиторії, власною увагою.

Подолання логічного бар'єра зв'язано зі знанням ефективності різних аргументів і способів

аргументації. Один з найбільш відомих прийомів керування мисленням іншого – це риторичне питання. Для того, щоб бути зрозумілим співрозмовником, треба по можливості враховувати логіку партнера. Для цього необхідно приблизно представляти собі позиції, а також індивідуальні і соціально-рольові особливості, тому що прийнятність чи неприйнятність тієї чи іншої логіки для партнера в основному залежить від його вихідної спрямованості [10].

Необхідним фундаментом для підвищення ефективності спілкування «з боку слухаючого» є його бажання слухати і чути, що, у свою чергу, сильно залежить від того, якою бачиться йому ситуація спілкування.

Взагалі методів, прийомів і правил ефективного спілкування розроблено чимало, єдиною проблемою тільки залишається те, що більшість з нас просто забуває про них, віддаючись своїй людській природі, забуваючи про найважливіші правила спілкування [3].

Було проведено експериментальне дослідження та результати показали, що підлітки не мають проблем в повсякденному спілкуванні які заважають встановленню контактів, але отримали показники емоційних перешкод, що завжають новим знайомствам та перебуванню в не своєму оточенні. Тільки одиницям вдається цілеспрямовано і ефективно їх використовувати і знаходити спільну мову з більшістю співрозмовників. Ефективне спілкування і вміння усувати бар'єри в ньому – це більше, ніж наука, це справжнє мистецтво, яке так потрібне в нашому житті.

Висновки і пропозиції. Результати практичних досліджень свідчать, що на сьогодні збільшилася кількість дітей які не можуть спілкуватися з однолітками, тому що відрізняються підвищеним занепокоєнням, невпевненістю та емоційною нестійкістю. Тому проблема спілкування в підлітковому віці та її своєчасна корекція є досить актуальною та потрібною.

Список літератури:

1. Бодалёв А. А. Личность и общение: Избранные труды. [Електронний ресурс] – URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology>
2. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А. В. Петровского [Електронний ресурс] – URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7597.html>
3. Гаврилова Т. П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии. Исторический обзор и современное состояние проблемы // Вопросы психологии. – 1975. – № 2. – С. 147-156.
4. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. – СПб.: Питер, 2009. – 576 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М., 1976.
6. Парыгин Б. Д. Анатомия общения: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 301 с.
7. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности: Избранные труды. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 672 с.
8. Цимбалюк І. М. – Психологія спілкування: Навчальний посібник. ВД «Профспілок», 2004. – 304 с.
9. Пуканова Е. В. Психологические трудности межличностного общения. – К.: «Высшая школа», 1985. – 160 с.
10. Эльконин Д. Б., Драгунова Т. В. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков. – М.: Просвещение, 1967. – 360 с.

Белякова С.Н., Величко В.М.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ БАРЬЕРОВ В ОБЩЕНИИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема возникновения психологических барьеров в общении подростков. Был проведен теоретический анализ изучения проблемы по данной теме. Определены причины возникновения психологических барьеров в общении подростков. Проведено эмпирическое исследование на выявление возникновения коммуникативных барьеров и препятствий в общении детей подросткового возраста. Определены результаты исследования.

Ключевые слова: подростковый возраст, барьеры общения, психологический барьер, эмоциональный барьер, коммуникативный барьер, эмансипация, агрессия, кризис, общение.

Belyakova S.N., Velichko V.M.

Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION BARRIERS WITH TEENAGERS

Summary

There is a problem of the origin of psychological barriers of communication with teenagers in the article. It was made the theoretical analysis of the problem of the studying topic. It was determined the causes of psychological barriers of communication with teenagers. It was made an empirical study on detection of occurrence of communication barriers and obstacles in communication adolescent with teenagers. They were determined the results of research.

Keywords: adolescence, communication barriers, psychological barriers, emotional barriers, communication barriers, emancipation, aggression, crisis, communication.